

релігійних, що в 20-30-ті, 50-70-ті роки супроводжувався закриттям церков та монастирів, а в 40-80-ті роки ХХ ст. на західноукраїнських землях – утриманням на нелегальному становищі чи в заслання греко-католицького чорного та білого духовенства. Внаслідок цього в діяльності православних, греко-католицьких, римо-католицьких монастирів та чернецтва в Україні фактично відбулася перерваність в кілька десятиліть, що спричинила до втрати, значною мірою, тисячолітнього досвіду діяльності монастирів як релігійно-духовних центрів, де мали наочно реалізовуватися ідеали християнського життя;

- тривало діючі наслідки здійснення в Україні в ХVIII-ХХ ст. російською синодальною церквою курсу на ліквідацію національних особливостей православної церкви та монастирів, що денаціоналізували, деморалізували значну частину українського чернецтва та духовенства, породили тип ченців, байдужих до національних інтересів, до національної культури;

- складнощі відродження монастирів, чернечого життя в Україні, спричинені чинниками економічного, фінансового, матеріального характеру; зміни в ставленні цивілізованих країн, як на Заході, так і на Сході до явища чернечого покликання, поширеність негативного ставлення серед молоді до «прийняття довічної професії» і зв'язаних з цим целібату, убогства тощо;

- демографічна криза в Україні, що своєрідно позначилася і на церковно-монастирському комплексі;

- перетворення частини монастирів і монастирських комплексів у об'єкти міжцерковного протистояння (греко-католицько-православного, міжправославного), посиленого втручанням державно-адміністративних, партійно-блокових, націонал-патріотичних чинників тощо;

- брак уваги церков, зайнятих самоутвердженням в новітньому українському суспільстві, міжцерковними суперечками, боротьбою за багатомільйонний загін неопітів з числа байдужих до релігії чи невірних тощо, до діяльності монастирів та чернецтва.

Чи не найскладнішою проблемою християнського чернецтва в сучасній Україні, на нашу думку, є проблема розбудови монастирсько-чернечого комплексу, коли існує взірць надзвичайно високого рівня чернечого суспільного служіння періоду Київської Русі та Могилянської доби.

Тенденції, що мають місце в діяльності чернечо-монастирського комплексу сучасної України, засвідчують, що не обмежуючись налагодженням і вдосконаленням літургійно-молитовного, внутрішньо духовного життя, українське чернецтво веде пошук своєї соціально значущої ніші, у якій чернецтво за результатами свого суспільно-церковного служіння наблизилось би до історичних взірців.

■ М. КРИВОУС (СИСАК)

РЕЛІГІЙНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ І МІЖРЕЛІГІЙНА НАПРУГА В СУЧАСНІЙ ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

(досвід вирішення)

Плюралізм – це усвідомлення множинності, прагнення цю множинність усвідомити й навчитися жити в ній. Плюралізм не постає лише від того, що замість однієї Церкви на карті з'являється відразу тридцять чи п'ятдесят, як і те, що він постає легко. Плюралізм вимагає визнання відмінностей у множинності, можливо, дискусій із приводу цих відмінностей, але не їхнього ігнорування [Weigel George. Roman Catholicism in the Age of John Paul II // The Desecularization of the World. Resurgent religion and World Politics. (Ed. by P.L.Berger). — Washington, 1999.- P. 34], а тим більше – не поборення. Його становлення ще означає й те, що суспільство вирішило перетворити різноманітність у вірах, поглядах і способах життя з джерела конфліктів на ресурс взаємозбагачення кожного свого члена. І, як це відзначає ряд дослідників, релігійний плюралізм став явищем всюди присутнім і неоскарженим для всієї Європи. Міграційні хвилі змінюють соціально-культурний ландшафт суспільств, які традиційно відрізнялися дуже виразною ідентичністю [Сленський Віктор. Релігія після комунізму (Україна в центральній-східноєвропейському контексті). – К., 2002 – С.116].

■ **Мирослава Кривоус (Сисак)**, здобувач Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

Як і в будь-якій іншій плюралістичній системі, у Великобританії проблеми та напруга у міжконфесійних відносинах неминучі. При цьому слід особливо підкреслити, що релігія в цій країні, яка наразі виглядає цілковито секулярною, відіграла колосальну роль, принаймні, у двох історичних процесах: справі становлення модерної британської нації; забезпеченні домінування доцентрових тенденцій над відцентровими, представленими шотландським й уельським націоналізмами та уникнення революції впродовж XVIII–XX століть, коли ці революції прокотилися континентальною Європою. [Wolffe John. *God and Greater Britain: Religion and National Life in Britain and Ireland, 1843–1945*. – London, 1994].

Нинішня релігійна множинність у сучасній Великобританії постає як результат кількох складових. По-перше, це давній і надзвичайно складний діалог Церкви Англії і Католицької церкви; по-друге, імміграція представників азійських, африканських, а також східноєвропейських націй і, по-третє, поширення новітніх релігійних рухів. До 50-х років XX століття найбільшою етнічною меншиною у Великобританії була єврейська община, яка існувала тут ще з часів Середньовіччя і яка пізніше поповнювалася за рахунок вихідців з інших частин Європи та ісламських країн. З 50-х років XX століття відбувався швидкий процес поселення у Великобританії та формування общин індусів, мусульман, сикхів, в основному, із Південної Азії та Східної Африки. Тут також існують відносно невеликі общини джайнів з Індії та Східної Африки, зороастрів, буддистів (проте більшість британських буддистів народились у Великобританії), а також інших віросповідань.

Досить природно, що новоприбулі іммігранти організували своє життя як етнорелігійні громади. Храми, мечеті та синагоги ставали центрами публічного життя, а релігійні наставники відігравали важливу роль у збереженні етнокультурної ідентичності іммігрантів та в їх адаптації до релігійного суспільства та культури. Успіх у встановленні міжконфесійних зв'язків між релігійними діячами та общинами іммігрантів, з одного боку, та представниками більш традиційних для Великобританії релігій – з іншого, символізував успішне прийняття іммігрантів у британське суспільство.

В релігійних відносинах іммігранти, як правило, не відчували серйозних проблем. Повоєнне англійське суспільство відрізнялось значним ступенем віротерпимості та етнокультурною толерантністю. Проте вимоги нових для Великобританії релігійних меншин не були чимось досі невіданим для британців. Як це відзначив британський релігієзнавець Стів Брюс, «майже всі сикхи та індуси, а також всі буддисти – вегетаріанці, але існує і багато християн-вегетаріанців (вегетаріанство дуже поширене у Великобританії). Більшість католиків, протестантів-євангелістів, а також і багато тих, хто байдужий до релігії, віддають перевагу утриманню від ін токсикантів – алкоголю та тютюну» [Bruce Steve. *Religion in Modern Britain*. – Oxford University Press, 1995].

Проте проблеми та напруження на релігійному ґрунті в країні все ж існують. Деякі з них пов'язані з тим, що релігійно-культурні орієнтації та норми деяких етнічних меншин зустрічаються з тим, що не є загальноприйнятим в секулярному суспільстві. Так, одним з джерел напруженості між деякими релігійними меншинами (мусульманами, індусами, сикхами) та представниками більшості є гендерні відносини. Хоча ці релігії наполягають на тому, що в них закладена рівна повага до чоловіка й жінки, тим не менше деякі приналежні до них групи досі практикують гендерну сегрегацію та зберігають традиційний розподіл чоловічих та жіночих соціальних ролей (наприклад, нині серед мусульман в Британії у віці 16 – 64 років працює 58%, а серед жінок-мусульманок – тільки 24% У Британському парламенті лише дві жінки – представниці етнічних меншин. [Facts about Women & Men in Great Britain. Manchester, Equal Opportunities Commission. – Arndale Centre, 2007].

Більшості сучасних британців важко прийняти, наприклад, правило, за яким жінка повинна зводити до мінімуму своє перебування за межами дому й уникати спілкування з чоловіками, які не є членами родини. Таким чином, у конфлікті постають фундаментальні принципи сучасного британського суспільства: з одного боку, ліберальна демократія передбачає повагу прав релігійних меншин, а з іншого – тій же ліберальній демократії притаманне уявлення про універсальність прав людини незалежно від статі.

Можна думати, що дана дилема є лише частковий приклад іншої, набагато фундаментальнішої проблеми. У британському секулярному суспільстві підходити до релігії занадто серйозно вважається дещо старомодним. Релігія приймається суспільством лише у тому випадку, коли вона не заважає секулярному суспільству жити за своїми уподобаннями. Основні християнські конфесії впродовж віків адаптували свої вчення та практику до тих змін, які відбувалися в секуляризованому суспільстві. На відміну від них, більшість етнічних меншин здійснили різкий скачок з суспільства, де їх релігія була домінуючою, в середовище, де вони стали меншинами; ці меншини, на відміну від більшості, часто занадто серйозно ставляться до окремих аспектів своїх релігій і хочуть жити відповідно до їхніх установок.

Ці складні проблеми осмислюються та широко обговорюються у британському

суспільстві, але дискусія не переростає у конфлікт, зберігається високий рівень толерантності та існує усвідомлення того, що вирішити більшість з цих проблем може тільки час. Очевидно, деяким релігіям меншин потрібно пройти той самий шлях адаптації, який вже пройшли релігії, котрі можуть вважатися традиційними. Вже зараз 50% з тих, хто належить до цих меншин, народилися у Великобританії, а сучасна британська культура немиче стала частиною їх ідентичності.

Ще одним чинником релігійної різноманітності у сучасній Великобританії можна назвати появу новітніх релігійних рухів. Останні широко і досить швидко розповсюдились у Великобританії в 1970-1980-ті роки. Дослідник новітніх релігійних рухів доктор Оксфордського університету Брайт Уілсон пов'язує їхню появу з глибокими процесами у західних суспільствах: значно більша, ніж раніше, соціальна мобільність, послаблення традиційних інститутів общини та сім'ї, секуляризація, пов'язана зі зниженням ролі та популярності традиційних церков і т.д. [Wilson B. and Cresswell J. *New Religious Movements: Challenge and Response*. – London, 1999].

Більшість новітніх релігійних рухів, які з'явилися у Великобританії в 70-80-х роках м.ст., походили з США, що само по собі не було проблемою. По-перше, релігійні інновації у вигляді сект та культів були досить звичайним явищем в британській історії XIX-XX ст. По-друге, британцям добре були відомі гарячі дебати, які відбувалися в XIX ст. навколо таких американських рухів, як „християнська наука», мормони, Свідки Єгови та ін. Зрештою в сучасній Великобританії функціонування цих релігій вже давно не супроводжувалося проблемами [Berger Peter. *A Far Glory: The Quest for Faith in an Age of Credulity*. – New York, 1992].

Разом з тим деякі новітні релігійні рухи нової хвилі суттєво відрізняються від попередніх. По-перше, вони нерідко орієнтувались не на християнські, а на східні вірування. По-друге, в секулярному суспільстві вони були помітні не в останню чергу внаслідок активного місіонерства в тих місцях, де пересічна людина цього найменше чекає, — на центральних вулицях та площах міст, в громадському транспорті та університетських корпусах. На додаток, місійні методи також могли здаватися «агресивними» та більш подібними на ті, що застосовувалися бізнесменами, які прагнуть збути свій товар. Нарешті, новітні релігійні рухи, як правило, ставали привабливими для молоді, з одного боку, не обтяженої сімейними обов'язками, а з іншого — для тих, хто шукає свій індивідуальний стиль та відповіді на «вічні запитання». Деяких молодих людей привабив общинний стиль життя. Тим не менше, приєднання до НРР молоді викликало серйозне переживання деяких батьків. «Дивності» у поведінці новостворених поглиблювалися у медійному дискурсі теорією «промивання мізків», яка на певний час стала загальним місцем в засобах масової інформації. В деяких випадках переживання батьків поділяли представники Церков та політики, додаючи при цьому теологічні та політичні аргументи проти новітніх релігійних рухів.

Як підсумок всього цього у Великій Британії виникла організована опозиція новітнім релігійним рухам, представлена низкою антикультівських організацій. Ці організації першочергово ставили своєю ціллю «визволення жертв» з декількох новітніх релігійних рухів, які вважались «найбільш небезпечними». Проте оскільки ця діяльність показала свою неефективність, то почала акцентуватися увага на поширенні негативної «просвітницької» інформації про культу. Антикультовий рух, в свою чергу, став важливим початальником негативної інформації для преси, яка тиражувала її, формуючи масові уявлення про «деструктивні культу». Проте протягом цього часу стало з'являтися все більше і більше збалансованих, прагнучих до об'єктивності журналістських робіт про новітні релігійні рухи.

Попри відповідний натиск, британський уряд завжди відхиляв пропозиції про необхідність ввести спеціальне законодавство для контролю над новітніми релігійними рухами. Разом з тим тоді, коли новітні релігійні рухи чи їхні члени виявилися втягнутими у якусь нелегальну діяльність, то британська поліція негайно приступала до розслідування одержаної інформації, що, в принципі, стосується й інших релігій.

Згідно з британським законодавством для втілення приватної релігійної діяльності ніякої спеціальної реєстрації не потрібно. Проте якщо релігійна організація хоче займатися комерційною чи іншою діяльністю, пов'язаною з накопиченням прибутку, то вона повинна зареєструвати відповідні підрозділи своєї організації в ролі комерційних компаній. Якщо ж релігійні об'єднання втягнуті у благодійницьку діяльність, яка дає право на зменшення податку, то вони повинні бути зареєстровані уповноваженими згідно з їх благодійницькою діяльністю.

Оскільки приватна релігійна діяльність не потребує державної реєстрації, то існує велика кількість актів, які регулюють розповсюдження релігійних вчень та появу релігійних організацій на публіці. Так, до 1990 року існувала заборона на подання рекламних оголошень релігійними організаціями по радіо та телебаченню. Після скасування цієї заборони Церква саєнтології стала досить відкрито використовувати один з каналів, що викликало

велику кількість скарг, які зрештою спричинили заборону на саєнтологічну рекламу. Правда, після апеляції конфесії у 1996 році, заборона була знята.

З кінця 70-х років м.ст. було декілька судових тяжб, в які була втягнута досить незначна кількість новітніх релігійних рухів. Ці процеси, в основному, стосувались чотирьох сфер: образ на адресу новітніх релігійних рухів з боку засобів масової інформації, статус благодійницької організації, дозвіл на будівництво декількох об'єктів та право батьків на виховання дітей в релігійній спільноті. Деякі новітні релігійні рухи мали успіх. У 1996 році Міжнародна громада свідомості Крішні отримала дозвіл на будівництво додаткової дороги до одного із своїх храмів. Мати з групи „Сім'я» одержала підтвердження свого права на виховання сина в общині; в інших випадках успіх був на боці опонентів новітніх релігійних рухів. Так, Церква об'єднання на початку 80-х років м.ст. програла процес проти газети «Дейлі Мейл», яка звинувачувалася її членом у навмисній шкоді його репутації; проте Верховний суд Великобританії відхилив намагання позбавити Церкву об'єднання статусу благодійницької організації. В 1999 році Церква саєнтології програла апеляцію на рахунок відмови в реєстрації її як благодійницької (релігійної) організації. Вона продовжує й в подальшому свою діяльність як комерційна організація.

Хоча британські традиційні релігії проявляють занепокоєння щодо певних аспектів діяльності деяких новітніх релігійних рухів, вони все ж віддають перевагу побудові своєї політики не на основі сенсаційних викриттів у засобах масової інформації, а на основі прямих контактів із самими рухами та серйозних наукових досліджень, виконаних університетськими науковцями.

Література

1. Єленський Віктор. Релігія після комунізму (Україна в центрально-східноєвропейському контексті). – К., 2002 – С.116.
2. Berger Peter. A Far Glory: The Quest for Faith in an Age of Credulity. – New York, 1992.
3. Bruce Steve. Religion in Modern Britain. – Oxford University Press, 1995.
4. Weigel George. Roman Catholicism in the Age of John Paul II // The Desecularization of the World. Resurgent religion and World Politics. (Ed. by P.L.Berger). — Washington, 1999.
5. Wilson B. and Cresswell J. New Religious Movements: Challenge and Response. – London, 1999.
6. Facts about Women & Men in Great Britain. Manchester, Equal Opportunities Commission. – Arndale Centre, 2007.
7. Wolfe John. God and Greater Britain: Religion and National Life in Britain and Ireland, 1843-1945. – London, 1994

С. ПРОДИВУС ■

ПРОБЛЕМА МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН У ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОГРАМАХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ

Проблема міжконфесійних відносин є, мабуть, однією з вічних тем. Де стикаються інтереси хоча б двох людей – ця тема постає як актуальна. У час великого різноманіття релігійних спільнот, значної кількості їх напрямів питання міжконфесійних відносин залишається досить гострим.

Передвиборчі програми політичних партій, по суті, відображають їхнє сприйняття та бачення цих проблем суспільством. На жаль, партії, що були у виборчому бюлетені позачергових виборів 2007 року, на питання міжконфесійних відносин майже не звернули уваги. Це може свідчити про таке. Або в Україні немає взагалі ніяких проблем у сфері міжконфесійних відносин, через те, що все настільки розписано і давним давно справно працює, то проблема говорити про це відпадає сама собою; або суспільство мало знайоме зі сферою міжконфесійних відносин, а міжконфесійні суперечки відбуваються лише у кабінетах за закритими дверима і члени релігійних громад абсолютно не втягнені у питання «з'ясування відносин»; або, що є найбільш вірогідним, наша політична еліта мало цікавиться питаннями життя свого народу, хоча саме цей народ і вибирає цю еліту задля представлення своїх інтересів, розв'язання своїх наболілих проблем.

Тривожним вбачається те, що окремі партії у своїх передвиборчих програмах відкрито